

2^e
druk

Boom

Methoden voor journalism studies

WILLEM KOETSENRIJTER EN TOM VAN HOUT

Methoden voor journalism studies

Methoden voor journalism studies

Willem Koetsenruijter
Tom Van Hout

Tweede druk

Boom

Omslagontwerp en opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag

© 2018 Willem Koetsenruijter en Tom Van Hout | Boom uitgevers Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978 90 2440 075 1

ISBN 978 90 2440 076 8 (e-book)

NUR 813

www.boomhogeronderwijs.nl

Voorwoord bij de tweede geheel herziene druk

Dit boek wordt zowel op universitaire als op hbo-journalistiekopleidingen veel gebruikt. Van studenten en docenten kregen we veel feedback op de eerste druk. Daar hebben we ons voordeel mee gedaan. Daardoor is deze geheel herziene tweede druk nog rijker en praktischer dan de eerste. We hebben geprobeerd om zo veel mogelijk suggesties over te nemen, daarbij niet uit het oog verliezend dat het boek beknopt moet blijven. Wij danken iedereen die ons attendeerde op nieuwe mogelijkheden en kleine foutjes.

Deze nieuwe druk heeft nog meer inhoud dan de vorige. Er is materiaal toegevoegd over het interview als onderzoeksmethode en een appendix over literatuurstudie. Het boek heeft een register gekregen en alle literatuur is voor zover mogelijk geactualiseerd. Dat laatste was nodig: in een vakgebied dat zich zo snel ontwikkelt is een publicatie die vijf jaar oud is doorgaans achterhaald, de klassieken uitgezonderd. Verder zijn er door de hoofdstukken heen kaderteksten toegevoegd die de inhoud verrijken.

Bij deze tweede druk is ook aanvullend materiaal beschikbaar:

- opgaven en vragen per hoofdstuk;
- aanvullende literatuur en een overzicht van wetenschappelijke tijdschriften en boeken;
- ideeën voor scriptieonderzoek.

Voor docenten zijn er tentamenopgaven met uitwerkingen beschikbaar. Je vindt deze informatie op www.boomhogeronderwijs.nl, op de productpagina van het boek.

Leiden, mei 2018

Willem Koetsenruijter
Tom Van Hout

Inhoud

Voorwoord bij de tweede geheel herziene druk	5
Inhoud	7
1 Wat is journalism studies?	9
1.1 Journalistiek in zes dimensies	9
1.2 De studie van journalistiek	12
1.3 Methoden voor journalism studies	15
1.4 Over dit boek	19
1.5 Meer lezen over journalistiek en journalism studies	21
DEEL 1 BEVRAGEN: focusgroep en survey	23
Vraagtechnieken als familie van onderzoeksmethoden	24
Bevragen als kwestie van bronnen	25
Verschillen tussen focusgroep en survey	27
2 Focusgroepen	29
2.1 Kenmerken van de focusgroep	29
2.2 Wanneer zetten we de focusgroep in?	35
2.3 Stappenplan voor de focusgroep	36
2.4 Voorbeelden van focusgroep- en interviewonderzoek	46
3 Surveys	49
3.1 Kenmerken van de survey	49
3.2 Wanneer zetten we de survey in?	52
3.3 Stappenplan voor surveys	53
3.4 Voorbeelden van survey-onderzoek	72
3.5 Meer lezen over surveys	73
DEEL 2 OBSERVEREN: etnografie en experiment	75
Setting	77
Observatie	77
Manipulatie van variabelen	78
Persoonlijkheid onderzoeker	78
Aantal variabelen	79
Betrouwbaarheid	79
Controlemogelijkheden	80
Data	80

4	Nieuwsetnografie	81
4.1	Kenmerken van etnografie	81
4.2	Wanneer zetten we nieuwsetnografie in?	87
4.3	Stappenplan voor nieuwsetnografie	90
4.4	Voorbeelden van nieuwsetnografie	106
4.5	Meer lezen over (nieuws)etnografie	107
5	Experimenteel onderzoek	109
5.1	Kenmerken van het experiment	109
5.2	Wanneer zetten we het experiment in?	113
5.3	Stappenplan voor een experiment	115
5.4	Voorbeelden van mediaonderzoek op basis van experimenten	126
5.5	Meer lezen over experimenteel onderzoek	127
DEEL 3	DOORLICHTEN: kwalitatieve en kwantitatieve inhoudsanalyse	129
	Inhoudsanalyse gaat over inhoud	132
	Inhoudsanalyse gaat over coderen	133
	Inhoudsanalyse is niet-opdringerig onderzoek	134
	Wanneer zetten we inhoudsanalyse in?	134
	Sociale constructie van problemen	136
6	Kwalitatieve inhoudsanalyse	137
6.1	Kenmerken van kwalitatieve inhoudsanalyse	137
6.2	Wanneer zetten we kwalitatieve inhoudsanalyse in?	141
6.3	Stappenplan voor een kwalitatieve inhoudsanalyse	143
6.4	Voorbeelden van mediaonderzoek op basis van kwalitatieve inhoudsanalyse	156
6.5	Meer lezen over kwalitatieve inhoudsanalyse	157
7	Kwantitatieve inhoudsanalyse	159
7.1	Kenmerken van kwantitatieve inhoudsanalyse	159
7.2	Wanneer zetten we kwantitatieve inhoudsanalyse in?	162
7.3	Stappenplan voor een kwantitatieve inhoudsanalyse	163
7.4	Voorbeelden mediaonderzoek op basis van kwantitatieve inhoudsanalyse	171
7.5	Meer lezen over kwantitatieve inhoudsanalyse	172
Bijlage 1	Tips voor literatuuronderzoek	173
Bijlage 2	Hulpmiddelen bij onderzoek	183
Eindnoten		187
Register		193

Wat is journalism studies?

1

Journalistiek kun je definiëren als een communicatieproces tussen producenten en consumenten. De wetenschap die dat communicatieproces bestudeert, heet journalism studies. Journalism studies is een jonge, internationale wetenschapsdiscipline die de journalistieke praktijk en inhoud, en de maatschappelijke gevolgen daarvan bestudeert. Het gaat dus over wat journalisten doen en hoe ze werken, over wat ze maken en wat voor effecten dat heeft. Met methoden van onderzoek kun je op een wetenschappelijke manier greep krijgen op journalistiek als maatschappelijk verschijnsel.

1.1 Journalistiek in zes dimensies

In dit boek beschrijven we zes benaderingen die antwoorden bieden op de vraag hoe je journalistiek op een wetenschappelijke manier kunt bestuderen. Die vraag veronderstelt een antwoord op een andere grote vraag: *wat is journalistiek?*

Dit boek beschouwt journalistiek als een specifieke vorm van communicatie. Elke vorm van communicatie is te typeren op zes dimensies: vorm, inhoud, stijl, functie, producenten en consumenten (zie tabel 1). De journalistieke invulling van die zes dimensies stippen we in het navolgende aan. Ze dienen als fundament voor de rest van het boek.

Tabel 1 Eigenschappen van journalistiek

Vorm	Inhoud	Stijl	Functie	Producenten	Consumenten
media	nieuws	feitelijk	informereren	journalisten	publiek

Vorm

Journalistiek is gemediatiseerde communicatie. Dat wil zeggen informatie-overdracht via mediatechnologieën: internet (digitaal), radio en televisie (audio-visueel) en kranten en weekbladen (print). Mengvormen zijn er in veelvoud: tijdens televisiejournaals verschijnen twitterberichten op het scherm, kranten hebben websites en mobiele applicaties, en op websites debatteren mensen over journalistieke verhalen, feiten en gebeurtenissen. Verder onderscheiden

we een steeds groeiende lijst van specialismen, zoals datajournalistiek, hyperlokale journalistiek, fotojournalistiek en onderzoeksjournalistiek. Een ruzie in een café noemen we pas gemediatiseerde communicatie als die interactie wordt opgenomen en uitgezonden tijdens een journaal of op een sociaal medium.

Inhoud

Journalistiek wil zeggen feiten en commentaar. Die twee noemen we nieuws. Traditioneel onderscheiden we twee soorten nieuws. Hard nieuws is feitelijke informatie met actualiteitswaarde en maatschappelijk belang: berichten over politiek, misdaad, economie, buitenlandse zaken, het verkeer. Bij zacht nieuws ligt de klemtoon op de interessesfeer van het doelpubliek: het milieu, koken, reizen, gezondheid, ontspanning, beroemdheden, kunst en sport. Naast hard en zacht nieuws zijn er ook genres die het nieuws becommentariëren, analyseren of in een breder kader plaatsen, zoals opiniebijdragen, talkshows, interviews, reportages en columns. Nieuwsblogs als *De Speld* of *De Rechtzetting* nemen de actualiteit (en de journalistiek) dan weer op de korrel met satire en parodie.

Stijl

Journalistiek is feitelijke berichtgeving. ‘Comment is free’, schreef de Britse journalist Charles Prestwich Scott in 1921, ‘but facts are sacred.’¹ Meningen zijn gratis, maar feiten zijn heilig. En dus moeten die feiten zo waarheidsgetrouw, accuraat, evenwichtig en neutraal mogelijk worden weergegeven. Enkel op die manier kan journalistiek een betrouwbare bron van informatie zijn. Let wel: zo wordt journalistiek (nog te vaak) beschouwd. Tot zover de theorie.² In de praktijk is feitelijkeheid een construct. Feiten worden natuurlijk subjectief weergegeven: ze worden geselecteerd, geduid en geïnterpreteerd. Koppen zijn geschreven in een wervende (en dus subjectieve) stijl. Analyses, columns en commentaren hebben een opiniërende stijl, met ruimte voor emotie, sfeer en toonzetting. Toch zijn objectiviteit en betrouwbaarheid voor veel mensen kwaliteitscriteria.

Functie

Journalistiek heeft van oudsher een openbare functie. Een journalist die alleen voor een blog zonder lezers schrijft, is geen journalist te noemen. Journalisten hebben een taak: de samenleving informeren, mobiliseren en beschermen tegen misbruik van de macht door maatschappelijk belangwekkende feiten en opinies openbaar te maken. Met die openbare functie pakken redacties en journalisten graag uit. Dure woorden horen daarbij. Journalistiek als vierde macht.³ De waakhond van de democratie. Of nog erger: journalistiek als ‘the primary sense-making practice of modernity’.⁴ Een hoogdravende claim, maar wel een met een grond: voor veel mensen is journalistiek bepalend voor hun wereld- en denkbelden en geldt journalistiek tegelijkertijd als toetssteen.

Producenten

De term journalistiek impliceert journalisten. Journalisten zien zichzelf als vakmensen. Dat zijn in de eerste plaats professionals: kenniswerkers die informatie verzamelen en verspreiden namens een journalistieke organisatie en voor een (al dan niet betalend) publiek. Bloggers en ooggetuigen kunnen ook een journalistieke rol vervullen. Denk maar aan de amateurbeelden van de oorlog in Syrië of aan de onophoudelijke stroom aan berichten op sociale media als Facebook en Twitter. Hoewel volgens vele onderzoekers die tweedeling tussen professionals en amateurs aan het vervagen is, zien journalisten zichzelf nog steeds als vakmensen. En bij vakmensen hoort vakmanschap: een reeks professionele handelingen, normen en waarden die informatie tot journalistiek verheffen en waaraan vakmensen refereren om zichzelf te onderscheiden en te beschermen, zoals neutraliteit en onpartijdigheid.

Consumenten

De monopoliepositie verschuift. In het pre-internettijdperk was informatie een veel schaarser goed dan nu. Nieuwsmedia hadden daardoor een zekere monopoliepositie: ze konden nieuws verkopen aan een groot publiek. In het huidige medialandschap is dat model achterhaald: nieuws is altijd en overal beschikbaar en het publiek is minder bereid om ervoor te betalen. Bovendien kan het publiek ook actief bijdragen aan journalistiek. Dat kan variëren van reageren op journalistieke producten tot eigen materiaal aanleveren ('user-generated content'), kennis delen of content verspreiden en bewerken. Het publiek wordt zo een actieve, participerende consument (de 'prosumer').

Samenvattend refereert journalistiek aan 'het hele scala aan activiteiten dat wordt geassocieerd met het verzamelen en verspreiden van informatie voor en ten behoeve van een publiek, alsmede de vaardigheden, ambachtelijkheden, routines en conventies die individuen en groepen daarbij hanteren'.⁵ Dat is een brede definitie die aangeeft dat journalistiek bovenal een communicatieproces is. Een communicatieproces dat bovendien grote veranderingen ondergaat. De grens tussen producent en consument vervaagt. Iedereen kan via internet nieuws verspreiden op elk tijdstip. Informatie die voorheen uitsluitend voor journalisten toegankelijk was, is dat nu voor het brede publiek. Advertentie-inkomsten dalen. Oplages en kijkcijfers ook. Op redacties stijgt de werkdruk. Bezuinigingen en winstmaximalisatie zijn voor veel mediabedrijven de orde van de dag. Journalisten experimenteren met nieuwe media, formats en inhoud. Hun dagelijkse praktijk verandert. De wetenschappelijke context waarin dat veranderend communicatieproces wordt bestudeerd, is het onderwerp van de volgende paragraaf en de aanleiding voor dit boek.

1.2 De studie van journalistiek

Journalism studies is de wetenschappelijke studie van journalistiek als maatschappelijk verschijnsel. Het gaat om een zich snel ontwikkelend academisch nieuwbouwproject met diverse benaderingen en tradities, internationale belangstelling en uiteenlopende onderzoeksthema's. De wetenschappelijke aandacht voor journalistiek gaat hand in hand met de veranderingen die het vak ondergaat door de opkomst van digitale media. In deze paragraaf tekenen we de krijtlijnen van de wetenschapsdiscipline die journalism studies heet. We onderscheiden vijf kenmerken, die in tabel 2 zijn weergegeven.

Tabel 2 Kenmerken van journalism studies

Parapluterm	Oorsprong	Focus	Verandering	Ontwikkelingsfase
heterogeen studieobject	Amerikaanse traditie	theorie, praktijk, opleiding	technologie, economie, samenleving	vakgebied institutionaliseert

Parapluterm

Journalism studies is een parapluterm voor de wetenschappelijke studie van journalistiek. We citeren opnieuw uit Brants en Vasterman,⁶ die het onderzoeksdomein definiëren als:

'(...) al het onderzoek dat betrekking heeft op aspecten van het journalistieke communicatieproces: zowel op de kenmerken en de omstandigheden waaronder de nieuwsproductie tot stand komt, als op de inhoud van het nieuws en de maatschappelijke gevolgen daarvan. In meer brede zin gaat het bovendien om onderzoek dat ook de context waarin dat communicatieproces plaats heeft erbij betreft: de organisatorische, economische, technologische, regulatieve en beleidsmatige omgeving, de historische, educatieve en ethische aspecten en de invloed die uit kan gaan van externe actoren als bronnen, adverteerders, politici.' (p. 198)

Een breed onderzoeksdomein met aandacht voor zowel praktijk als inhoud en receptie van journalistiek veronderstelt een multidisciplinaire benadering. En dus maakt journalism studies gebruik van methoden en theorieën van aanpalende wetenschapsgebieden zoals economie, politicologie, sociologie, psychologie, antropologie, geschiedenis en taalkunde om greep te krijgen op haar studieobject.

Als je wetenschappelijke tijdschriften als *Journalism*, *Digital Journalism*, *Journalism Studies* en *Journalism Practice* raadpleegt, valt op dat met name het onderzoek naar de journalistieke praktijk en inhoud goed vertegenwoordigd is met studies over brongebruik, rolperceptie, nieuwsselectie, lifestylejournalistiek, publieksparticipatie en digitale journalistiek. Studies over de maatschappelijke gevolgen van journalistiek bestuderen onderwerpen als mediagebruik, tech-

nologie, globalisering, democratie, betrouwbaarheid en ethiek. Daarnaast is er aandacht voor verdienmodellen, technologische ontwikkelingen, opleiding, toekomstvisie, wetgeving, ethiek en deontologie (dat laatste heeft te maken met gedragsregels van journalisten). Het gros van de studies gaat over westerse vormen van journalistiek. Azië en Afrika zijn onderbelicht.

Onderzoeksjournalistiek en onderzoek naar journalistiek

Onderzoeksjournalistiek is niet te verwarren met onderzoek naar journalistiek. Onderzoeksjournalistiek is een maatschappijkritische, diepgravende vorm van journalistiek waarbij journalisten complexe thema's als mensenhandel, seksueel misbruik, criminaliteit en corruptie uitspitten. De Vlaams-Nederlandse Vereniging van Onderzoeksjournalisten (vvoj.nl) onderscheidt drie soorten:

1. Schandalen blootleggen. Gericht op het opsporen van overtredingen van wetten, regels of fatsoensnormen, door organisaties of personen.
2. Toetsing van beleid of functioneren van overheid, bedrijven en andere organisaties.
3. Signaleren van sociale, economische, politieke en culturele trends. Gericht op het opsporen van veranderingen in de samenleving.

Omwille van de complexiteit van bovenstaande thema's veronderstelt onderzoeksjournalistiek twee schaarse redactionele middelen: tijd en geld. Een politiek schandaal leg je niet bloot door een middagje te telefoneren met informanten. Een databestand als het Wikileaks-archief aanleggen neemt jaren in beslag.

Oorsprong

Journalism studies is geworteld in een Amerikaanse onderwijs- en onderzoekstraditie. Daardoor schijnt in het vakgebied de inrichting van de Anglo-Amerikaanse samenleving door. De eerste Amerikaanse scholen voor journalistiek (de zogenoemde 'J-schools' van Missouri en Columbia) werden opgericht tijdens de jaren 1910-1940. Naast journalisten opleiden besteedden de scholen ook aandacht aan toegepast onderzoek en legden zo de fundamenteën voor het vakgebied. Vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw raakte het onderzoek in een stroomversnelling. Communicatiewetenschappers publiceerden baanbrekende studies over journalisten als poortwachters,⁷ over agenda setting⁸ en nieuwswaarden.⁹ Die inzichten behoren nog steeds tot de kern van het vakgebied.

Vrij beroep

Het is goed om te weten dat er een tijd is geweest dat er geen scholen voor journalistiek bestonden; je werd als jongste bediende aangenomen bij radio of krant en leerde het vak al doende op de redactie. In Nederland werd de eerste opleiding voor journalisten in Utrecht in 1966 geopend.¹⁰ België had al in 1922 een opleiding in de vorm van het Instituut voor Journalisten, met – dat natuurlijk wel – een Nederlandstalige en een Franstalige afdeling.¹¹ Sinds enkele tientallen jaren zijn er zowel in Nederland als in België met de invoering van de bachelor-masterstructuur naast de hbo-opleidingen ook universitaire (master) opleidingen op het gebied van journalistiek bijgekomen. Veel journalisten hebben trouwens helemaal geen journalistiekopleiding. Het is tenslotte nog steeds wel een vrij beroep.

Focus

Journalism studies biedt een forum aan zowel wetenschappers als praktijkdocenten en journalisten. Die aandacht voor theorie, opleiding en praktijk maakt van journalism studies een brede discipline. Tussen de journalistieke praktijk en haar wetenschappelijke studie ligt (nog te vaak) een wereld van verschil. Veel journalisten vinden dat academici 'the bleeding obvious'¹² bestuderen. Academici menen dat journalisten te weinig kritisch naar hun vakgebied kijken. Veel journalisten zijn betrokken bij opleidingen Journalistiek, hetzij niet-rechtstreeks als stagebegeleider of als stagementor, hetzij rechtstreeks als (gast)docent of onderzoeker. Metaberichtgeving (journalistiek over journalistiek) is niet meer weg te denken uit de journalistiek. Graag citeren we hier met veel instemming Ian Hargreaves:

Professionele journalisten, en dan vooral Britse, staan bekend om hun dedain tegenover media-onderzoekers (...) maar (...) journalisten zouden hun werk voor de burgers die ze geacht worden te dienen beter doen als ze zich eens wat kritischer zouden afvragen hoe journalistiek werkt. (vertaling WK & TVH)¹³

Verandering

Journalism studies bestudeert journalistieke ontwikkelingen en veranderingen. Het gaat dan met name om omwentelingen op technologisch, economisch en maatschappelijk vlak. Ten eerste zorgt digitale technologie voor nieuwe journalistieke bronnen zoals Twitter en Facebook, specialismen als datajournalistiek en vraagstukken zoals de betrouwbaarheid van online informatie. Ten tweede maakt de journalistiek moeilijke economische tijden door. De advertentiemarkt is in elkaar gezakt, het verdienmodel staat op losse schroeven en veel banen zijn verdwenen door bezuinigingen of ze worden opgevuld met freelancers. Ten derde hebben mensen meer toegang tot informatie dan ooit tevoren. De stroom aan berichten, updates en nieuws is onophoudelijk en dus gaan mensen nieuws op andere manieren gebruiken en waarderen. Deze veranderingen drijven wetenschappers, journalisten en docenten journalistiek aan om bestaande inzichten en processen tegen het licht te houden. Die aandacht voor verandering maakt van journalism studies een wervelende discipline: normen verschuiven, vorm- en stijlexperimenten zijn volop aan de gang, nieuwe fenomenen duiken op en nieuwe vraagstukken dienen zich aan. Werk voor de boeg dus.

Ontwikkelingsfase

Journalism studies maakt een proces van institutionalisering door. Studierichtingen duiken op, wetenschappelijke organisaties worden talrijker, evenals de kanalen waarin wetenschappers hun onderzoek publiceren. Dit resulteert in een stroom aan wetenschappelijke publicaties in tijdschriften en boeken, leerstoelen, internationale congressen en onderzoeksprojecten. Kortom, het vakgebied formaliseert en professionaliseert. Dit boek is er een voorbeeld van.

Samenvattend kunnen we stellen dat journalism studies een breed, multidisciplinair wetenschapsgebied is, met aandacht voor de veranderingen op het gebied van de praktijk van nieuwsproductie, de inhoud van nieuws en de maatschappelijke gevolgen daarvan, evenals de economische, technologische, culturele, historische en organisatorische context waarin journalistiek tot stand komt. Hoe journalism studies wetenschappelijke kennis produceert, komt aan bod in de volgende paragraaf.

1.3 Methoden voor journalism studies

In dit boek definiëren we journalistiek als een veranderend communicatieproces tussen producenten en consumenten, en journalism studies als de wetenschappelijke studie van de journalistieke praktijk, inhoud en effecten. In deze paragraaf introduceren we zes methoden voor journalism studies die gericht zijn op drie wetenschappelijke kernactiviteiten: bevragen, observeren en doorlichten, zowel kwalitatief (in woorden) als kwantitatief (in cijfers). Dit is schematisch weergegeven in tabel 3.

Tabel 3 Overzicht methoden

	Kwalitatief	Kwantitatief	Kennisobject
Bevragen	focusgroep	survey	praktijk, inhoud,
Observeren	etnografie	experiment	effecten praktijk,
Doorlichten	inhoudsanalyse	inhoudsanalyse	effecten inhoud

Je kunt zowel producenten als consumenten bevragen over journalistieke praktijken, inhoud en effecten. De technieken die daarbij worden gebruikt, zijn bekend: als je kleine groepen of individuele actoren wilt bevragen, zijn interviews aan de orde. Bevraag je grotere groepen elektronisch, telefonisch, schriftelijk of mondeling, dan gebruik je de surveymethode. Bij beide technieken stel je expliciete vragen aan de onderzochten. Hun antwoorden vormen de data waarop je je analyse stoelt.

Observationeel onderzoek naar de journalistieke praktijk en de publieke receptie ervan levert inzicht op over hoe nieuws wordt geproduceerd en hoe consumenten ermee omgaan. Met nieuwsetnografie kun je in kaart brengen hoe journalisten bronnen verwerken of hoe tieners nieuws op hun mobieltjes consumeren. Bij nieuwsetnografie staat de leefwereld van de onderzochten centraal. Bij experimenteel onderzoek bedenkt de onderzoeker een gecontroleerde setting waarin hij of zij nagaat wat de kennis-, gedrags- of houdingseffecten zijn van nieuwsconsumptie, of wat het effect is van kortere nieuwsitems op de diversiteit van het nieuws.

Naast bevragen en observeren is er nog een manier om inzicht te krijgen in het object van journalism studies. Dat is door studie te maken van journalistieke ‘content’: de inhoud van kranten, radioprogramma’s, tv-programma’s, verzamelingen persfoto’s, blogs enzovoort. Er is dan ook een lange traditie van onderzoek dat zich exclusief richt op de inhoud van nieuwsmedia. We noemen dergelijk onderzoek inhoudsanalyse. Inhoudsanalyse richt zich op de inhoud van media, in principe los van het maakproces en het perceptieproces. Bij inhoudsanalyse laat de onderzoeker de inhoud spreken.

Welke methode je moet kiezen, hangt af van de middelen die je ter beschikking hebt (tijd, geld, toegang, kennis, mensen), de aard van het onderzoeksproject en het soort informatie dat je nodig hebt. Idealiter combineer je vormen van onderzoek in een zogeheten *mixed methods*-opzet, maar in de praktijk is *mixed methods*-onderzoek voor veel scriptiestudenten te hoog gegrepen. In dit boek behandelen we om didactische redenen *mixed methods*-onderzoek niet.

Merk op dat bevragen, observeren en doorlichten drie activiteiten zijn die elkaar weliswaar niet uitsluiten, maar die wel voldoende verschillen om een apart label te krijgen. Deze drie activiteiten vormen de drie delen van het boek, waarbij per deel telkens een kwalitatieve en een kwantitatieve variant besproken wordt. Van kwantitatieve methoden wordt wel eens gezegd dat ze ‘meten om te weten’. Kwalitatieve methoden zetten daar ‘weten om te begrijpen’ tegenover. Maar let op, het gaat hier niet om zwart-witverschillen, maar om accentverschillen. Die verschillen zetten we in tabel 4 op een rij.

Tabel 4 Kenmerken van kwalitatief en kwantitatief onderzoek

	Kwalitatief onderzoek	Kwantitatief onderzoek
Onderzoeksvraag	<ul style="list-style-type: none"> – beschrijft, verkent en/of verklaart complexe fenomenen, concepten en processen – gaat over hoe- en waaromvragen 	<ul style="list-style-type: none"> – beschrijft, voorspelt en/of verklaart een relatie tussen variabelen – gaat over hoeveel, hoe vaak, wanneer
Onderzoeksopzet	<ul style="list-style-type: none"> – is flexibel en kan bijgesteld worden tijdens het onderzoek – is gericht op natuurlijke observatie – is beredeneerd selectief 	<ul style="list-style-type: none"> – is vooraf bepaald en wordt strikt gevolgd – is gericht op gecontroleerde observatie – is theoretisch selectief
Dataverzameling	<ul style="list-style-type: none"> – gebruikt meerdere methoden – impliceert toegang tot en/of langdurig contact met en kennis van het onderzoeksveld 	<ul style="list-style-type: none"> – gebruikt een vaste procedure – veronderstelt deelname respondenten en/of medewerking van proefpersonen
Analyse	<ul style="list-style-type: none"> – interpreteert betekenis in woorden en beelden – streeft naar unieke, veelzeggende uitkomsten – genereert theorie 	<ul style="list-style-type: none"> – stelt verbanden tussen variabelen cijfermatig vast – streeft naar voorspelbare, algemeen geldende resultaten – test theorie

Onderzoeksvraag

Kwalitatieve onderzoeksvragen zijn ontworpen om complexe fenomenen, begrippen en sociale processen zoals migratie, armoede en onderwijs te beschrijven, te verkennen of te verklaren. Als er weinig bekend is over een bepaald fenomeen, is het nuttig om met kwalitatieve methoden in kaart te brengen hoe een sociaal verschijnsel eruitziet of hoe een proces verloopt. Kwalitatieve onderzoeksvragen zijn interpretatief. Wat zijn mogelijke verklaringen voor het feit dat al het nieuws online zo op elkaar lijkt? Wat kunnen redenen zijn waardoor journalisten meer kans lopen op een burn-out dan bibliothecarissen? Hoe schrijven journalisten over journalistiek? Het gaat over brede, open onderzoeksvragen waarbij de werkelijkheidsbeleving van de onderzochten centraal staat.

Kwantitatieve onderzoeksvragen gaan over de relatie(s) tussen variabelen. Variabelen zijn meetbare onderzoekseenheden zoals hoeveel minuten spreektijd gasten krijgen in *Nieuwsuur* of *Terzake*, hoe vaak politici onderbroken worden tijdens televisiedebatten of welke metaforen het meest voorkomen in nieuwsberichten over de economische crisis. Kwantitatieve onderzoeksvragen beschrijven, voorspellen of verklaren relaties tussen twee of meerdere variabelen. Wat is het effect van spreektijd op het aantal vragen dat een studiogast kan beantwoorden? Zorgen lifestylebijlagen voor hogere verkoopcijfers van weekendedities van kranten? Bij kwantitatieve onderzoeksvragen staan de hypothese en het kennisdoel van de onderzoeker centraal.

Onderzoeksopzet

Kwalitatief onderzoek vertrekt vanuit de leefwereld – de context – van de onderzochten. Juist omdat context veranderlijk en onvoorspelbaar is, hanteert kwalitatief onderzoek een flexibele, open onderzoeksopzet die tijdens het onderzoek aangepast kan (en dikwijls moet) worden aan de context. Als je wilt observeren hoe journalisten sociale media inzetten tijdens persconferenties, houd dan rekening met de kans dat je onderzoeksobject onverwacht verandert. Je onderzoeksopzet moet die onvoorspelbaarheid aankunnen en dus voldoende flexibel zijn. Daarenboven stelt kwalitatief onderzoek prijs op natuurlijke observatie. Dat wil zeggen: je bestudeert een sociaal proces of een bepaalde groep mensen in hun natuurlijke omgeving. Geen laboratoriumexperimenten dus, maar wel interviews op een redactie. Je steekproef – de selectie van informanten, je onderzoekscorpus of materiaal – is beredeneerd selectief. Daarmee bedoelen we dat je onderzoekseenheden wilt verzamelen die inhoudelijk representatief, afwijkend of net typerend zijn voor het proces of fenomeen dat je bestudeert. Zo kunnen extreme of afwijkende casussen nuttige informatie opleveren over het onderzoeksobject. Als je wilt kijken hoe journalisten nieuws selecteren, zullen redactionele routines zoals vergaderingen en de redactieagenda handig zijn. Maar vaak is het zo dat juist wanneer bepaalde routines worden doorbroken, bijvoorbeeld bij brekend nieuws, je meer kunt leren over redactionele besluitvorming dan wanneer je enkel naar de gewone gang van zaken kijkt.

Kwantitatief onderzoek veronderstelt een stabiele, controleerbare onderzoeksomgeving. En dus krijgt de onderzoeksopzet een nauwkeurig en strikt karakter. Kwantitatieve wetenschappers werken met protocollen: procedures die voorschrijven hoe je te werk moet gaan. Vragenlijsten met een vaste structuur, experimenten met een vooraf bepaald verloop. Een kwantitatieve onderzoeksopzet manipuleert (controleert) bepaalde variabelen om er uitspraken over te doen die gelden voor de hele populatie. Je zet een enquête uit bij scholen voor journalistiek als je wilt weten wat toekomstige journalisten denken over de kwaliteit van Nederlandse kranten. De steekproef die je vervolgens trekt, moet statistisch representatief zijn voor de totale populatie van studenten journalistiek.

Dataverzameling

Kwalitatieve data zijn divers. De manieren waarop je die data verzamelt, zijn dat logischerwijs ook. Afhankelijk van de context zet je andere methoden in. Als je wilt bestuderen hoe journalisten gebruikmaken van bronnen, is het zinvol om journalisten te bevragen, maar ook om hen te observeren terwijl ze schrijven en nadien hun teksten door te lichten. Dataverzameling in kwalitatief onderzoek is procesgestuurd en contextafhankelijk. Bovendien veronderstelt kwalitatief onderzoek toegang tot en/of langdurig contact met het onderzoeksveld. Als je uitspraken wilt doen over de manieren waarop journalisten het vak onder de knie krijgen op de werkvloer (professionele socialisatie), volstaat het niet om een halve dag op een redactie door te brengen om inzicht te krijgen in zo'n complex sociaal proces. Je moet dan cyclisch te werk gaan: je observeert, bouwt een voorzichtige interpretatie op, die stel je bij in een volgende observatieronde, vervolgens leg je die bijgestelde interpretatie voor aan je informanten.

Kwantitatief onderzoek kent een rechtlijnig verloop. De onderzoeksopzet ligt van tevoren vast, je weet welke data je precies wilt verzamelen en als het goed is, heb je je onderzoeksprotocol grondig getest en bijgesteld waar nodig, werkt de software en levert je onderzoeksopzet de data op die je wilde verzamelen. Je respondenten moeten dan wel meewerken. Daar heb je er dan meestal wel een groot aantal van nodig. Een incentive kan helpen om mensen te overtuigen om een enquête over hun kijkgedrag in te vullen: bioscooptickets, een kortingsbon, een reisje verloten onder deelnemers aan je onderzoek.

Data-analyse

Kwalitatief onderzoek is interpretatief. Centraal staat het ontdekken, beschrijven, begrijpen van betekenis in een bepaalde context. De analyse van die betekenis wordt weergegeven in woorden en beelden. Juist omdat kwalitatieve onderzoeksvragen over complexe, meerduidige processen gaan, streeft de kwalitatieve onderzoeker naar unieke, veelzeggende uitkomsten die inhoudelijk representatief zijn voor het onderzoeksprobleem. Kwalitatieve analyse is een proces van inductie. Dat wil zeggen dat de interpretatie bottom-up verloopt. Inductie betekent dat je op grond van specifieke waarnemingen tot een algemenere uitspraak probeert te komen. Je weet waar je naar moet kijken, maar niet

wat je moet zien. Pas door de data te ordenen, te categoriseren en te structureren krijgt de onderzoeker zicht op sociale processen. Er wordt wel eens gezegd dat kwalitatieve analyse theorie genereert die andere – kwantitatieve – onderzoekers kunnen toetsen.

Kwantitatief onderzoek streeft naar voorspelbare, algemeen geldende resultaten. Statistiek is het middel om verbanden cijfermatig vast te stellen. Als je kunt aantonen dat journalistiek vercommercialiseert door de verhouding tussen politiek nieuws en lifestylenieuws in drie landelijke kranten gedurende een periode van twintig jaar te meten, heb je een statistische maat om commercialisering te bepalen. Kwantitatief onderzoek test hypothesen cijfermatig. Daarmee kan het erg precies zeggen of een bepaalde relatie tussen onderzoekseenheden van belang is of niet.

Journalism studies in Nederland en Vlaanderen

Brants en Vasterman hebben het vakgebied journalism studies in Nederland geïnventariseerd. Journalism studies wordt bedreven aan zowel hogescholen als universiteiten. Universiteiten voeren de boventoon. Als inhoudelijke thema's van het onderzoek noemen Brants en Vasterman politieke communicatie, media-inhoud en onderzoek naar soorten en vormen van journalistiek. Wat betreft de gehanteerde onderzoeksmethode ging het in 70% van de gevallen om empirisch onderzoek. Inhoudsanalyse – zowel kwalitatief als kwantitatief – maakt daar bijna de helft van uit. In 13% van het onderzoek wordt gebruikgemaakt van surveys. Andere methoden, zoals etnografisch onderzoek, worden nauwelijks gebruikt.

Opgenhaffen, D'Haenens en Corten deden een vergelijkbaar onderzoek naar de Vlaamse praktijk. Zij vinden dezelfde thema's, met eveneens een overwicht van kwantitatieve en kwalitatieve inhoudsanalyse, op afstand gevolgd door surveys en literatuurstudie. Experimenteel onderzoek krijgt weinig aandacht.

Uit inhoudsanalytisch onderzoek blijkt dus dat inhoudsanalyse in Nederland en Vlaanderen de meest populaire onderzoeksmethode is, op afstand gevolgd door surveys, interviews, etnografie en experimenten. Wij wagen ons aan een interpretatie. Die verdeling zou wel eens oorzaken van praktische aard kunnen hebben. Inhoudsanalyse kun je op afstand doen, op je eigen kamer en in je eigen tijd. Bij experimenten en etnografisch onderzoek ben je afhankelijker van andere mensen en ze kosten vaak meer geld en onderzoekstijd.

1.4 Over dit boek

Dit boek is geen praktijkboek journalistiek. Je vindt er dus geen tips in over journalistiek schrijven of over de mogelijkheden van sociale media. Het is ook geen algemeen handboek methoden en technieken. Het is geen boek over statistiek en geen boek over theorieën van journalism studies. Het is ook geen boek over onderzoeksjournalistiek.

Wat is dit boek dan wel? Een beknopt handboek over methoden en technieken voor journalism studies. Eerste hulp bij scriptie- of ander wetenschappelijk onderzoek dus. De zes methoden van onderzoek die we bespreken zijn niet allesomvattend, maar wel representatief voor het vakgebied én haalbaar voor studenten journalistiek die hun eerste stappen zetten in zelfstandig onderzoek doen. Daarom geen *eye tracking*-onderzoek en ook geen historisch comparatief onderzoek.

Doelen

We richten ons met dit boek op beginnende onderzoekers. Het doel van het boek is dat studenten na het bestuderen ervan zelfstandig eenvoudig onderzoek kunnen opzetten en uitvoeren en zich rekenschap kunnen geven van de sterke en zwakke kanten van de gehanteerde onderzoeksmethode.

Voor docenten is het volgende wellicht van belang. Vertaald naar Dublin descriptors doet dit boek zowel een beroep op kennis en inzicht als op het toepassen daarvan. Daarnaast wordt in de opdrachten ook een appèl gedaan op oordeelsvorming en geven we per onderzoeksmethode tips en aanwijzingen voor de communicatie over het onderzoek. Met het niveau van die deelcompetenties sluit het boek primair aan op het accreditatiekader en de kwalificaties voor bacheloropleidingen en is het geschikt voor zowel hbo- als universitaire opleidingen op het gebied van journalistiek, maar ook in bredere zin opleidingen op het gebied van communicatie en media. Voor masterniveau (met name in de alfarichtingen) biedt het boek een goede eerste kennismaking. De opgaven en de aangehaalde achtergrondliteratuur, alsmede de suggesties voor verder lezen, bieden voldoende aanknopingspunten tot zodanige verdieping van de stof dat de student in staat is onderzoek uit te voeren met een grotendeels zelfgestuurd of autonoom karakter.

De opgaven bestaan per hoofdstuk telkens uit twee series van vijf vragen: vijf kennisvragen en vijf verdiepingsvragen. De kennisvragen zijn bedoeld om studenten voor zichzelf vast te laten stellen of zij het hoofdstuk voldoende aandachtig gelezen en begrepen hebben. Hoewel deze vragen niet telkens *alle* stof per hoofdstuk afdekken, zijn ze een goede graadmeter. De verdiepingsvragen gaan wat verder en bevragen toepassing en synthese van de stof, vaak aan de hand van nieuwe situaties en artikelen. Daarmee vormt het boek een kant-en-klare cursus.

Je vindt de opdrachten en de opgaven op de website www.boomhogeronderwijs.nl onder *Methoden voor journalism studies*. Ook zijn hier aanvullende literatuursuggesties beschikbaar en ideeën voor scriptieonderzoek. Voor docenten zijn er tentamenvragen beschikbaar.

Indeling van het boek

Het boek kent drie delen: Bevragen, Observeren en Doorlichten. De hoofdstukken 2 en 3 gaan over bevragen. In hoofdstuk 2 behandelen we het focusgroeps-

Methoden voor journalism studies

In **Methoden voor journalism studies** staan zes onderzoeksmethoden centraal om journalistiek op een wetenschappelijke manier te bestuderen. Met deze beknopte handleiding leren studenten zelfstandig een eenvoudig onderzoek opzetten, uitvoeren en verantwoorden.

Het boek bestaat uit drie delen: bevragen, observeren en doorlichten. Van elke activiteit behandelt het een kwalitatieve en een kwantitatieve variant. Achtereenvolgens komen aan bod: focusgroepen, surveys, nieuwsethnografie, experimenteel onderzoek, kwalitatieve en kwantitatieve inhoudsanalyse.

Elke methode wordt uitgelegd aan de hand van concrete en recente onderzoeksliteratuur. Hierdoor maken studenten ook kennis met wetenschappelijke artikelen uit de bekende journals op het gebied van journalism studies.

Deze druk is volledig geactualiseerd en bevat nog meer informatie over het interview en over literatuurstudie. **Methoden voor journalism studies** is bedoeld voor studenten journalistiek op hbo- en universitair niveau.

Willem Koetsenruijter en **Tom Van Hout** zijn beiden universitair docent aan de opleiding Journalistiek en Nieuwe Media van de Universiteit Leiden en doceren daar onder andere het vak Methoden en theorieën van journalism studies. Tom Van Hout is tevens als universitair hoofddocent verbonden aan de Universiteit Antwerpen.

9 789024 400751 >

www.boomhogeronderwijs.nl